

ЗАБОТІН В. В.,

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри цивільного
судочинства, арбітражу та міжнародного
приватного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.91/.95:[347.65/.68:355.01-054.73]

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.1.10>

ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: В АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ГРУПОВИХ ІНТЕРЕСІВ У СПАДКОВИХ СПРАВАХ

У статті на підставі аналізу судової практики у справах про спадкування, пов'язаних із реалізацією спадкових прав на суми недоотриманої пенсії внутрішньо переміщених осіб, виокремлено три види типових спорів. По-перше, випадки, в яких спадкоємець належним чином оформив свідоцтво про право на спадщину, у склад якої увійшла вся сума недоотриманої пенсії спадкодавця внутрішньо переміщеної особи, проте територіальні органи Пенсійного фонду України, відповідно до свідоцтва про право на спадщину, не виплачують належні спадкоємцеві суми недоотриманої пенсії. По-друге, коли спадкоємець належним чином оформив свідоцтво про право на спадщину, але у склад спадщини увійшла не вся сума недоотриманої пенсії та водночас територіальні органи Пенсійного фонду України не виплачують суми недоотриманої пенсії в частині, на яку видано свідоцтво про право на спадщину. По-третє, коли спадкова справа заведена, але нотаріус не може видати свідоцтво про право на спадщину через відсутність у нього інформації від територіальних органів Пенсійного фонду України про належні спадкодавцеві суми недоотриманої пенсії.

При цьому в рамках кожного виду вищевказаних типових спорів наведено конкретні судові рішення, в яких констатовано наявність ускладнень, що впливають на досягнення завдань цивільного судочинства, зокрема: застосування судами способів захисту, що не відповідають меті забезпечення ефективного захисту; неправильне визначення судами предметної юрисдикції; проблеми в оцінці доказів судом; наявність перешкод фінансового характеру для позивачів тощо. Це у свою чергу впливає на ефективність судового захисту прав та законних інтересів спадкоємців внутрішньо переміщених осіб та створює додаткове навантаження на суди в Україні.

Автором наголошується на існуванні системної проблеми у вказаних вище категоріях спорів, оскільки територіальні органи Пенсійного фонду України не виплачують спадкоємцям суми недоотриманої пенсії, відповідно до свідоцтва про право на спадщину. Відтак, індивідуальний судовий захист прав спадкоємців є неефективним та потребує впровадження у ЦПК України нових механізмів захисту.

Підтримано погляд науковців стосовно впровадження інституту розгляду зразкових справ у положення ЦПК України відносно масових спорів, зокрема, у справах про захист прав споживачів. Такий механізм, на думку автора цієї статті, сприятиме ефективному захисту прав та законних інтересів груп спадкоємців. На підставі аналізу положень п. 21 ч. 1 ст. 4 КАС України та наукових точок зору стосовно характерних ознак типової справи в адміністративному

судочинстві, запропоновано виділяти шість таких ознак, а саме: тотожність (ідентичність) відповідача; аналогічність підстав позову; аналогічність позовних вимог; єдність правового регулювання; множинність справ; подібність характеристик позивачів.

Зроблено висновок, що кожна окрема категорія спорів, у справах про спадкування суми недоотриманої пенсії, відповідає ознакам типової справи. При цьому автор вважає за доцільне закріпити в положеннях ЦПК України норми, що регулюють інститут розгляду зразкових справ, адже відповідачами у таких спорах є органи державної влади (територіальні органи Пенсійного фонду України), а об'єктом судового захисту є право власності на спадкове майно. Окрім того, окреслено наступні наукові пошуки автора, зокрема, дослідження механізму виконання судових рішень у вказаних спорах.

Ключові слова: *доступність правосуддя, недоотримана пенсія, типова справа, захист прав групи осіб, внутрішньо переміщена особа.*

Zabotin V. V. Problems of judicial protection of the rights and legal interests of internally displaced persons in civil proceedings: with regard to the protection of group interests in inheritance cases

Based on an analysis of judicial practice in inheritance cases concerning the exercise of inheritance rights to amounts of unpaid pension arrears of internally displaced persons (IDPs), three categories of typical disputes have been identified.

Firstly, cases in which the heir has duly obtained a certificate of inheritance, which includes the entire amount of unpaid pension arrears of the deceased IDP, yet the territorial bodies of the Pension Fund of Ukraine, notwithstanding the certificate, refuse to disburse the corresponding amounts to the heir.

Secondly, cases in which the heir has duly obtained a certificate of inheritance, but the inheritance includes only part of the unpaid pension arrears, and, at the same time, the territorial bodies of the Pension Fund of Ukraine fail to disburse even that portion specified in the certificate.

Thirdly, cases where probate proceedings have been initiated, but the notary is unable to issue a certificate of inheritance due to the lack of information from the territorial bodies of the Pension Fund of Ukraine regarding the amounts of unpaid pension arrears owed to the deceased.

Within each of these categories, specific judicial decisions have been identified in which the courts acknowledged the existence of procedural obstacles affecting the fulfilment of the objectives of civil proceedings, in particular: the application of remedies by courts that fail to ensure effective protection; erroneous determination of subject-matter jurisdiction; deficiencies in the judicial assessment of evidence; the existence of financial barriers for claimants; and increased caseload for Ukrainian courts.

The author underscores the existence of a systemic problem in these categories of disputes, as the territorial bodies of the Pension Fund of Ukraine consistently fail to disburse unpaid pension arrears to heirs in accordance with the certificates of inheritance. Consequently, the individual judicial protection of heirs' rights proves to be ineffective and calls for the introduction of new procedural mechanisms to ensure protection in the Civil Procedure Code of Ukraine (CPC).

The position of scholars advocating for the introduction of the model case procedure into the CPC in relation to mass disputes – particularly in cases concerning consumer protection – is supported. Such a mechanism, in the author's view, would facilitate effective protection of the rights and legitimate interests of groups of heirs. Based on the analysis of paragraph 21 of part 1 of Article 4 of the Code of Administrative Justice of Ukraine and scholarly perspectives on the essential

characteristics of a typical case in administrative proceedings, the author proposes distinguishing six such features: identity of the defendant; similarity of the grounds for the claim; similarity of the claims; uniformity of legal regulation; plurality of cases; and similarity of claimants' characteristics.

It is concluded that each of the above categories of inheritance disputes involving unpaid pension arrears meets the criteria of a typical case. The author therefore considers it expedient to incorporate into the CPC the norms regulating the institution of model cases for such disputes, given that the defendants are state authorities (territorial bodies of the Pension Fund of Ukraine) and the object of judicial protection is the right of ownership to inherited property. Furthermore, the author outlines the next research steps, in particular, the study of enforcement mechanisms for judicial decisions in such disputes.

Key words: *access to justice, unpaid pension arrears, typical case, protection of the rights of a group of persons, internally displaced person.*

Вступ. Право власності, передбачаючи можливість особи безперешкодно володіти, користуватися і розпоряджатися належним майном, перебуває під захистом як на національному рівні (Конституція України тощо), так і на міжнародному рівні (Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – Конвенція) та протоколи № 1, 2, 4, 7, 11 до неї, Європейський суд з прав людини, Керівні принципи з питань внутрішньо переміщених осіб тощо). Одним із способів набуття права власності на майно у вигляді суми недоотриманої пенсії, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, відповідно до положень ст.ст. 1216, 1227 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) [1], є спадкування.

Водночас події на Донбасі у 2014 році та прийняття Постанови Кабінетом Міністрів України від 05.11.2014 року № 637 «Про здійснення соціальних виплат особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції» [2] вдихнули життя у положення ст. 1227 ЦК України, адже норми закріпленні в цій статті почали активно реалізовуватися на практиці через утворення заборгованості з пенсійних виплат, що належали пенсіонеру внутрішньо переміщеній особі (спадкодавцеві), але не були ним одержані за життя.

Разом з тим після прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови від 10.11.2021 року № 1165 [3] ситуація із реалізацією прав спадкоємців на отримання належного їм спадкового майна у вигляді недоотриманої пенсії, що належала спадкодавцеві, стала критичною, оскільки територіальні органи Пенсійного фонду України фактично перестали виплачувати належні спадкоємцям суми такої пенсії. Це у свою чергу спричиняє необхідність здійснення судового захисту порушених прав спадкоємців.

Верховний Суд (надалі – ВС) у аналітичному огляді стану здійснення цивільного судочинства у 2024 році зазначив, що за вказаний рік кількість позовних заяв, що надійшли на розгляд місцевих судів, становила 644,8 тис., що на 104,4 тис., або 19,3% більше порівняно з 2023 роком (540,4 тис.). При цьому значну кількість, серед розглянутих цивільних справ позовного провадження, на відміну від 2023 року, становили справи у спорах, що виникають з відносин спадкування (34,7 тис., або 6,6%). Окрім того, до суду за судовим захистом звернулось 2,1 тис. внутрішньо переміщених осіб [4, с. 4–8].

Постановка завдання. Наведене вище створює необхідність дослідження судової практики з розгляду спадкових справ, зокрема, про визнання права власності на суми недоотриманої пенсії померлої особи в порядку спадкування та про стягнення пенсійних виплат в порядку спадкування, з метою виявлення складнощів, які зменшують ефективність судового захисту спадкових прав спадкоємців внутрішньо переміщених осіб, а також пошук механізмів, що сприятимуть належному захисту прав груп спадкоємців.

Результати дослідження. Певні аспекти судового захисту прав, свобод та законних інтересів осіб в порядку цивільного судочинства на тимчасово окупованих територіях

України ставали предметом дослідження у наукових працях вчених, зокрема: Н. Ю. Голубевої [5], О. О. Полуніної [6], Є. В. Лейби [7] та ін. Деякі науковці, зокрема, О. М. Козакевич та Б. П. Ткачук, досліджували норми цивільного процесуального законодавства в контексті доступу до судового захисту прав внутрішньо переміщених осіб [8]. У свою чергу Л. М. Ніколенко та О. Я. Рогач аналізували судову практику щодо реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх прав [9; 10; 11]. О. Є. Кухарев безпосередньо досліджував питання соціальних виплат, що належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, проте ці дослідження здебільшого мають цивільно-правовий характер, хоча науковець і аналізував судову практику з цього питання [12; 13; 14]. Разом з тим наразі бракує наукових досліджень щодо аналізу саме судової практики у справах про спадкування соціальних виплат, що належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, адже судовий захист порушених прав спадкоємців на теперішній час є єдиним діючим, хоч і не завжди ефективним, механізмом отримання таких виплат.

Основна частина. Аналіз судової практики у справах про спадкування, які стосуються реалізації спадкових прав на суми недоотриманої пенсії внутрішньо переміщених осіб, дозволяє виділити декілька видів типових спорів.

Насамперед це ситуації, коли спадкоємець належним чином оформив свідоцтво про право на спадщину, у склад якої увійшла вся сума недоотриманої пенсії спадкодавця внутрішньо переміщеної особи, проте територіальні органи Пенсійного фонду України не здійснюють виплату належних спадкоємцеві сум недоотриманої пенсії, відповідно до свідоцтва про право на спадщину. Нижче проаналізовано одну з таких ситуацій.

Так, у 2021 році позивач – спадкоємець (внутрішньо переміщена особа) отримав свідоцтво про право на спадщину за законом, яка складалася, з-поміж іншого, з суми недоотриманої пенсії у певному розмірі. Цього ж року представник позивача, на підставі нотаріально посвідченої довіреності, звернувся до Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області із заявою про виплату суми недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю пенсіонера внутрішньо переміщеної особи (спадкодавця), до якої додав усі необхідні документи. Однак у 2022 році через бездіяльність Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області позивач звернувся до Харківського окружного адміністративного суду із позовною заявою. Постановою Другого апеляційного адміністративного суду по справі № 520/11115/22 від 28.06.2023 року зобов'язано Головне управління Пенсійного фонду України в Луганській області повторно розглянути заяву спадкоємця від 21.10.2021 року про виплату суми недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю пенсіонера та прийняти відповідне рішення, з урахуванням висновків суду.

Не зважаючи на те, що суми недоотриманої пенсії спадкодавця обліковано у Головному управлінні Пенсійного фонду України в Луганській області, виплата, як зазначило вказане управління, здійснюватиметься, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1165 від 10.11.2021 року, за окремою програмою, передбаченою в бюджеті Пенсійного фонду України на відповідну мету, за рахунок коштів державного бюджету України на відповідний рік.

Таким чином, наявні перешкоди у реалізації прав позивача, як спадкоємця, на отримання всього належного йому спадкового майна у вигляді суми недоотриманої пенсії, яка належала спадкодавцеві, у певному розмірі, право власності на яку в порядку спадкування за законом перейшло до позивача.

Рішенням Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13.02.2025 року по справі № 183/3523/24 позовну заяву особи до Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області задоволено, стягнуто з останнього на користь особи суму недоотриманої пенсії, яка належала спадкодавцеві, але не була одержана ним за життя у певному розмірі, згідно зі свідоцтвом про право на спадщину за законом. Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції обґрунтував своє рішення виходячи з правових позицій ВС [15].

Зокрема, у постанові ВС від 23.09.2020 року у справі № 428/6685/19 (провадження № 61-7985св20), серед іншого, зазначено, що «... суми пенсії, які перейшли у спадщину, передаються спадкоємцям у повному обсязі, без будь-яких часових обмежень. Норми частини першої статті 46 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», які регулюють виплату пенсіонеру певних сум пенсії не більше ніж за три роки до дня звернення за отриманням пенсії, не розповсюджуються на правовідносини з приводу отримання спадкоємцями померлого пенсіонера тих сум пенсії, які перейшли у спадщину. ... » [15].

ВС у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі ВС у постанові від 14.02.2022 року у справі № 243/13575/19 (провадження № 61-11268сво20) зазначив, що тлумачення статті 1227 ЦК України доводить, що, серед іншого: «... право на одержання грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат виникає у членів сім'ї спадкодавця внаслідок вказівки закону (стаття 1227 ЦК України) та додаткового юридичного факту – смерті спадкодавця. Окрім цього, звичайно, необхідно, щоб спадкодавець не реалізував належне йому право на отримання певних сум. Причини, через які ці суми не були отримані, можуть бути різноманітними, але закон не надає їм юридичного значення. Моментом з якого виникатимуть права на отримання виплат, буде момент смерті спадкодавця. ... потрібно відмежовувати ситуації при застосуванні положень статті 1217 ЦК України, за яких члени сім'ї чи спадкоємці вимагають перерахунку чи призначення певних виплат, та випадки, за яких спадкодавцю неправомірно припиняють ті чи інші виплати. ...» [15].

Крім того, як зазначив суд першої інстанції, свідоцтво про право на спадщину за законом є правостановлюючим документом та з його отриманням позивач набула всіх прав і обов'язків спадкоємця, а отже право власності, якого вона набула, є правом спадкоємця на успадковане майно, й має відмінний за характером від процедури отримання членами сім'ї померлого пенсіонера сум недоодержаної пенсії. При цьому свідоцтво про право на спадщину за законом на теперішній час є дійсним та жодним чином не оскаржене, не скасоване та не піддано сумніву [15].

Отже, як вбачається, територіальний орган Пенсійного фонду України не дивлячись на вже сформовані правові висновки ВС з аналогічних питань свідомо порушує право власності спадкоємця на вільне розпорядження спадковим майном шляхом не виплати належних йому грошових сум у вигляді недоотриманої пенсії спадкодавця. Це призводить до навантаження на судову владу України та ставить під сумнів існування належного судового захисту порушених прав, свобод та законних інтересів цілої групи осіб, тобто спадкоємців, що включає в себе також внутрішньо переміщених осіб.

З точки зору юридичної практики, вищенаведена справа цікава і тим, що зверненню спадкоємця із позовною заявою до суду цивільної юрисдикції передувало звернення до суду за правилами адміністративного судочинства. Суть справи полягала в тому, що позивач – спадкоємець, звернувшись через свого представника до Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області із заявою про виплату суми недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю пенсіонера внутрішньо переміщеної особи (спадкодавця), оскаржив бездіяльність управління, що виявилась у несвоєчасному розгляді заяви спадкоємця та не прийнятті рішення про виплату такої суми пенсії або про відмову (у разі наявності для цього підстав).

Рішенням Харківського окружного адміністративного суду від 09.02.2023 року по справі № 520/11115/22 адміністративний позов задоволено. Визнано протиправною бездіяльність Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області щодо несвоєчасного розгляду заяви про виплату суми недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю спадкодавця, що подана представником спадкоємця, та несвоєчасного прийняття рішення за результатами її розгляду. А також стягнуто з Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області на користь спадкоємця суму недоотриманої пенсії за померлого спадкодавця у певному розмірі, відповідно до свідоцтва про право на спадщину за законом [16].

Задовольняючи позовну заяву в частині стягнення суми недоотриманої пенсії, суд виходив із судової практики Європейського суду з прав людини. Так, «... у рішенні від 15 листопада 1996 року у справі Чахал проти Об'єднаного Королівства (Chahal v. the United Kingdom, (22414/93) [1996] ECHR 54) Європейський суд з прав людини зазначив, що згадана норма гарантує на національному рівні ефективні правові засоби для здійснення прав і свобод, що передбачаються Конвенцією, незалежно від того, яким чином вони виражені в правовій системі тієї чи іншої країни. Стаття 13 вимагає, щоб норми національного правового засобу стосувалися сутності небезпідставної заяви за Конвенцією та надавали відповідне відшкодування. Зміст зобов'язань за статтею 13 також залежить від характеру скарги заявника за Конвенцією. Засіб захисту, повинен бути ефективним як у законі, так і на практиці, зокрема, у тому сенсі, щоб його використання не було ускладнене діями або недоглядом органів влади відповідної держави (п. 75 рішення Європейського суду з прав людини у справі Афанасьєв проти України від 5 квітня 2005 року (заява № 38722/02)). Отже, ефективний засіб правового захисту у розумінні статті 13 Конвенції повинен забезпечити поновлення порушеного права і одержання особою бажаного результату; винесення рішень, які не призводять безпосередньо до змін в обсязі прав та забезпечення їх примусової реалізації, не відповідає розглядуваній міжнародній нормі. Таким чином, ефективний спосіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам. ...» [16].

«... У справі «Рисовський проти України» Європейський Суд з прав людини підкреслює особливу важливість принципу належного урядування. Цей принцип передбачає, що у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб. Зокрема, на державні органи покладено обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок ... і сприятимуть юридичній визначеності у цивільних правовідносинах, які зачіпають майнові інтереси. Державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків. Ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються. ...» [16].

Проте постановою Другого апеляційного адміністративного суду від 28.06.2023 року по справі № 520/11115/22 рішення Харківського окружного адміністративного суду від 09.02.2023 року по цій справі скасовано в частині задоволення позовних вимог про стягнення суми недоотриманої пенсії у певному розмірі, відповідно до свідоцтва про право на спадщину за законом, та прийнято нове судове рішення, яким позовні вимоги особи задоволено частково, зокрема, зобов'язано Головне управління Пенсійного фонду України в Луганській області повторно розглянути заяву особи від 21.10.2021 року, подану через представника, про виплату суми недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю пенсіонера-спадкодавця та прийняти відповідне рішення, з урахуванням висновків суду [17].

Своє рішення суд апеляційної інстанції обґрунтував наступним чином. Оскільки заяву про виплату суми недоотриманої пенсії від 21.10.2021 року, у строки та по суті, фактично розглянуто Головним управлінням Пенсійного фонду України в Луганській області не було, та як наслідок ним не прийнято відповідного рішення за результатом такого розгляду, вимоги про стягнення з Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області на користь спадкоємця суми недоотриманої пенсії за померлого спадкодавця у певному розмірі є передчасними, бо права позивача на виплату недоотриманої суми пенсії померлого, на момент звернення до суду, не порушені шляхом прийняття уповноваженим органом відповідного рішення [17].

«... Враховуючи викладене, застосовувавши положення ч. 2 ст. 9 та п. 4 ч. 2 ст. 245 КАС України суд, з метою забезпечення ефективного захисту прав позивача, дійшов висновку про необхідність частково задоволення позовних вимог, шляхом зобов'язання відповідача

повторно розглянути заяву позивача від 21.10.2021 року про виплату недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю ОСОБА_2, з урахуванням висновків суду про те, що позивач має право на виплату недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю ОСОБА_2 і про те, що подання нею разом із заявою про таку виплату довідки внутрішньо переміщеної особи чи перевірка достовірності (дійсності) такої довідки не є необхідними. ...» [17].

Ухвалою ВС у складі колегії Касаційного адміністративного суду від 15.08.2023 року по справі № 520/11115/22 відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою особи на постанову Другого апеляційного адміністративного суду від 28.06.2023 по цій справі. При цьому колегія, з-поміж іншого, зазначила, що ухвалені у цій справі судові рішення не впливають на кінцеве формування судової практики та не змінюють її [18].

Однак, виходячи з аналізу судових рішень по справам № 520/11115/22 та № 183/3523/24, на нашу думку, хибним є твердження суду апеляційної інстанції в адміністративних справах про те, що зобов'язання Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області повторно розглянути заяву позивача-спадкоємця від 21.10.2021 року про виплату суми недоотриманої пенсії у зв'язку зі смертю спадкодавця буде ефективним засобом правового захисту. Навпаки, такий спосіб захисту не відповідає меті забезпечення ефективного захисту прав позивача, призводить до потреби повторного звернення до суду за захистом своїх прав, що у свою чергу створює надмірне навантаження на судову владу, несе перешкоди фінансового характеру для спадкоємців у вигляді судових витрат, зокрема, судового збору та витрат на правничу допомогу.

У той же час стягнення судових витрат з відповідача, у разі задоволення позовних вимог, на практиці становить значну складність, що зумовлено насамперед статусом територіальних органів Пенсійного фонду України як органів державної влади. Водночас процесуальне законодавство як в адміністративних справах (ст. 133 КАС України [19]), так і в цивільних справах (ст. 136 ЦПК України [20]) передбачає можливість застосувати інститут відстрочення, розстрочення судових витрат, зменшення їх розміру або взагалі звільнення від їх сплати, але за умови незадовільного майнового стану позивача, який має бути належним чином обґрунтований та доведений доказами, які підтверджують наявність таких обставин. До цих положень ще слід додати ст. 8 Закону України «Про судовий збір» [21], яка закріплює, що окрім майнового стану позивача, він також повинен мати хоча б одну умову, визначену у ч. 1 вказаної статті.

Разом з тим практичне застосування зазначених норм є доволі ускладненим (як приклад, ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 12.04.2024 року по справі № 183/3521/24 [22] та ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 07.03.2024 року по справі № 183/1940/24 [23]).

Крім того, ст. 5 Закону України «Про судовий збір» [21] визначає вичерпний перелік осіб, які звільняються від сплати судового збору при розгляді справ у всіх судових інстанціях. Водночас слід зауважити, що проблематика стягнення судових витрат у справах, де відповідачами є органи державної влади, потребує окремого наукового аналізу, оскільки вона має комплексний характер і пов'язана з низкою правозастосовних труднощів.

Наступним видом типових спорів про спадкування, які стосуються реалізації спадкових прав на суми недоотриманої пенсії внутрішньо переміщених осіб, є випадки, коли спадкоємець належним чином оформив свідоцтво про право на спадщину, але у склад спадщини увійшла не вся сума недоотриманої пенсії спадкодавця, а також при цьому територіальні органи Пенсійного фонду України не виплачують суми недоотриманої пенсії в частині, на яку видано свідоцтво про право на спадщину.

Фабула справи полягає в наступному. У 2021 році спадкоємець (внутрішньо переміщена особа) звернувся до Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області із заявою про виплату суми недоотриманої пенсії, відповідно до свідоцтва про право на спадщину за законом. У 2022 році спадкоємцю було виплачено лише частину суми, зазначеної у свідоцтві про право на спадщину, а саме 532,18 грн., що було здійснено двома окремими платежами – у розмірі 530,00 грн. та 2,18 грн. відповідно. Особа вважаючи свої

спадкові права порушеними через наявність перешкод у реалізації прав на спадкування недоотриманої пенсії, яка належала спадкодавцеві, але не була отримана за життя за період з 01.03.2016 по 01.06.2018 року (тобто частина суми, яка не увійшла до складу спадщини і на яку не видавалось відповідне свідоцтво про право на спадщину), а також щодо реалізації права власності на суми недоотриманої пенсії, що перейшли до спадкоємця внаслідок видачі свідоцтва про право на спадщину за законом, звернулась до суду цивільної юрисдикції із позовною заявою.

Рішенням Держинського районного суду м. Харкова від 27.12.2023 року по справі № 638/3798/23 позовну заяву особи до Головного управління Пенсійного Фонду України в Харківській області задоволено частково. Стягнуто з управління грошові кошти, набуті в порядку спадкування за законом суми недоотриманої пенсії у певному розмірі, на підставі свідоцтва про право на спадщину за законом. В частині визнання права власності на суму недоотриманої пенсії за період з 01.03.2016 по 01.06.2018 у певному розмірі, яка належала померлій, але не була одержана нею за життя та не включена до свідоцтва про право на спадщину за законом (тобто за період більше трьох років) в порядку спадкування за законом та стягнення з Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області на її користь зазначеної суми недоотриманої пенсії було відмовлено [24].

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції послався на правову позицію викладену у постанові Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 року у справі № 750/1591/18-ц (провадження № 14-261цс19) та зазначив, що оскільки такі суми не увійшли до складу спадкового майна та на них не видано відповідне свідоцтво, а заявлені позовні вимоги фактично зводяться до перевірки нарахування та виплати пенсії суб'єктом владних повноважень, тому це питання належить до юрисдикції адміністративного суду [24].

Постановою Харківського апеляційного суду від 21.05.2024 року по справі № 638/3798/23 рішення Держинського районного суду м. Харкова від 27.12.2023 року в частині відмови у позові скасовано, позовні вимоги особи задоволено. Визнано право власності на суму недоотриманої пенсії, яка належала померлій за період з 01.03.2016 по 01.06.2018 та не була одержана нею за життя та не включена до свідоцтва про право на спадщину за законом у певному розмірі в порядку спадкування за законом, а також стягнуто з Головного управління Пенсійного Фонду України в Харківській області на користь особи таку суму [25].

Задовольняючи апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції послався на правові висновки, зроблені у постанові ВС у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 14.02.2022 року у справі № 243/13575/19 (провадження № 61-11268сво20), та зазначив, що районний суд не звернув уваги на те, що припинення пенсійних виплат за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та не оскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначених пенсійних виплат і не позбавляє його спадкоємців можливості спадкувати право на отримання пенсії. Право на таку пенсію у спадкодавця зберігається і в розумінні положень ст. 1227 ЦК України ці пенсійні виплати вважаються такими, що належали до виплати спадкодавцю, а тому спадкоємець, відповідно до положень ст. 1227 ЦК України, має право на отримання пенсії у порядку спадкування за законом [25].

При цьому аналіз норм ч. 1 ст. 91 Закону України «Про пенсійне забезпечення», ч.ч. 2, 3 ст. 52 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» дає можливість дійти висновку про те, що суми пенсії, які перейшли у спадщину, передаються спадкоємцям у повному обсязі, без будь-яких часових обмежень. Норми ч. 1 ст. 46 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», які регулюють виплату пенсіонеру певних сум пенсії не більше ніж за три роки до дня звернення за отриманням пенсії, не розповсюджуються на правовідносини з приводу отримання спадкоємцями померлого пенсіонера тих сум пенсії, які перейшли у спадщину.

Окрім того, суд апеляційної інстанції зазначив, що висновки суду першої інстанції щодо не належності до цивільної юрисдикції позовних вимог про визнання права власності

на суми недоотриманої пенсії померлої, які їй належали, але не були отримані за життя за період з 01.03.2016 по 01.06.2018 року, що не включені до свідоцтва про право на спадщину за законом у певному розмірі та про стягнення таких сум не відповідають вимогам закону [25]. Тобто такі вимоги повинні розглядатися в порядку цивільного судочинства.

Слід зазначити, що у п. 1 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 № 24-753/0/4-13 «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» зазначено, що судам потрібно брати до уваги, що спори про спадкування підлягають розгляду судами виключно у порядку цивільного судочинства. Відмова у відкритті провадження у справі або закриття провадження у справі з тих підстав, що заява не підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства, не відповідають зазначеним вимогам процесуального законодавства [26].

На наш погляд, те що суд першої інстанції помилився у визначенні предметної юрисдикції передусім свідчить про складнощі у правозастосуванні норм матеріального права, адже, з одного боку, законодавство у сфері пенсійного забезпечення тяжіє до публічного права, при цьому ситуація ускладнена наявністю суб'єкта владних повноважень в особі територіального органу Пенсійного фонду України, як відповідача по справі, що на перший погляд, вказує на публічно-правовий спір, а, з іншого боку, норми ЦК України, які регулюють спадкові правовідносини, належать до приватного права.

Відтак, доцільним видається запровадження практики видання Касаційним цивільним судом у складі ВС інформаційних листів із роз'ясненнями з актуальних процесуальних питань, що сприяло б уніфікації судової практики та забезпеченню єдності правозастосування, як це, приміром, було зроблено у справах окремого провадження про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, в порядку ст. 317 ЦПК України [27]. У зазначених роз'ясненнях вказується, що заявник не зобов'язаний надавати суду письмову відмову органів ДРАЦС у реєстрації факту смерті. Раніше така вимога була поширеною судовою практикою, й відповідні відмови вимагалися судами як обов'язкова умова. Водночас наразі ці роз'яснення активно застосовуються судами нижчих інстанцій, які посилаються на них під час ухвалення судових рішень.

В іншій аналогічній справі (позовні вимоги також співпадають) рішенням Держинського районного суду м. Харкова від 07.02.2024 року по справі №638/5068/23 позовні вимоги особи задоволено частково. Стягнуто з Головного управління Пенсійного фонду України у Харківській області на користь особи суму недоотриманої пенсії у певному розмірі, відповідно до свідоцтва про право на спадщину. В частині визнання права власності на суми недоотриманої пенсії померлої, які їй належали, але не були отримані за життя за період з 01.03.2016 по 01.06.2018 року, що не включені до свідоцтва про право на спадщину за законом у певному розмірі та стягнення такої суми було відмовлено у задоволенні [28].

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог в цій частині, суд першої інстанції зазначив, що розмір вказаної суми, окрім власного розрахунку позивача, не підтверджений жодними доказами. При цьому суд першої інстанції не зважав на наявні у матеріалах справи письмові докази: відповідь на адвокатський запит Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області, в якій останній щодо суми пенсії, яку б могла отримати спадкодавець з 01.03.2016 по 01.01.2019, повідомив, що надання вказаної інформації є неможливим; клопотання позивача про витребування доказів, зокрема, фактичних даних щодо суми заборгованості відповідача по пенсійним виплатам перед спадкодавцем за період з березня 2016 по червень 2018; ухвала Держинського районного суду м. Харкова від 18.09.2023 року про витребування з відповідача вищезазначених відомостей. А також поза увагою суду залишилась відсутність будь-якої реакції Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області на ухвалу про витребування доказів [28].

Постановою Харківського апеляційного суду від 12.06.2024 року по справі № 638/5068/23 рішення Держинського районного суду м. Харкова від 07.02.2024 року в частині відмови у позові скасовано, позовні вимоги особи задоволено. Визнано за особою право власності на суми недоотриманої пенсії, які належали померлій, не були одержані

нею за життя та не включені до свідоцтва про право на спадщину за законом у певному розмірі в порядку спадкування за законом. Стягнуто з Головного управління Пенсійного Фонду України в Харківській області на користь особи суми недоотриманої пенсії [29].

Задовольняючи апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції виходив з постанови ВС від 05.01.2024 року у справі № 295/4158/23, в якій зроблено висновок про те, що «При визначенні розміру заборгованості відповідача, суди зобов'язані належним чином дослідити подані стороною докази (у цьому випадку – зроблений позивачем розрахунок), перевірити їх, оцінити в сукупності та взаємозв'язку з іншими наявними у справі доказами, а в разі незгоди з ними повністю бо частково – зазначити правові аргументи на їх спростування та навести в рішенні свій розрахунок – це процесуальний обов'язок суду. Як наслідок суди не перевірили розрахунок позивачки та не з'ясували, право на стягнення якої суми коштів вона має позивачка. ...» [29].

До того ж Харківській апеляційний суд зазначив, що позивачем до суду надано власний розрахунок заборгованості через те, що Головне управління Пенсійного фонду України в Харківській області, у якого перебувають докази, не надало необхідних відомостей позивачу та її представнику щодо суми недоотриманої померлою пенсії за період 01.03.2016 по 01.06.2018 року [29].

При цьому відповідач не виконав ухвалу Держинського районного суду м. Харкова від 18.09.2023 року про витребування відомостей щодо нарахування пенсії спадкодавцеві. Відповідач не надавав заперечень проти розрахунку ані в суд першої інстанції, ані в суд апеляційної інстанції [29].

Аналогічна справа розглянута іншим судом, по якій ухвалено протилежне рішення. Так, рішенням Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 05.08.2023 року по справі № 183/8092/23 позов особи до Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області задоволено частково. Стягнуто суму недоотриманої пенсії, яка належала померлому, але не була одержана ним за життя у певному розмірі, згідно із свідоцтва про право на спадщину за законом. У задоволенні позовних вимог про визнання права власності на суму недоотриманої пенсії, яка належала спадкодавцеві, не була одержана ним за життя та не включена до свідоцтва про право на спадщину за законом у певному розмірі в порядку спадкування за законом, а також про стягнення таких сум – відмовлено [30].

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позовних вимог через їх недоведеність в цій частині, оскільки, в розумінні положень ст.ст. 76–78, 81 ЦПК України, позивачем не було надано жодного належним чином засвідченого доказу про розмір суми недоотриманої пенсії, нарахованої померлому спадкодавцеві, що не увійшла до складу спадщини.

Постановою Дніпровського апеляційного суду від 10.12.2024 року по справі № 183/8092/23 рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 05.08.2024 року залишено без змін [31].

Відмовляючи у задоволенні апеляційної скарги, суд зазначив наступне. Висновок суду першої інстанції відповідає встановленим обставинам та нормам матеріального та процесуального права, адже позивачем не було надано жодного належного доказу про те, що така пенсія була нарахована за життя спадкодавцеві та її розмір. При цьому відповідач заперечував проти розрахунку поданого позивачем, адже він зроблений на власний розсуд, арифметичні розрахунки суми пенсії незрозумілі, невірні та не підтвердженні жодним документом [31].

Проте, як вбачається, суд апеляційної інстанції залишив поза увагою те, що Головним управлінням Пенсійного фонду України в Луганській області протиправно не надано приватному нотаріусу відомостей щодо суми недоотриманої пенсії померлого за період з 01.03.2016 року по 07.02.2018 року, внаслідок чого нотаріус був позбавлений можливості включити суми недоотриманої пенсії за вказаний період до складу спадщини, на яку видано свідоцтво. При цьому вказаним органом не надано запитуваної інформації адвокату щодо суми недоотриманої померлим пенсії за вказаний період. Також суд не звернув уваги на

подані позивачем власні розрахунки суми несплаченого пенсійного забезпечення за вищезазначений період та у певному розмірі.

До того ж Дніпровським апеляційним судом проігноровано правову позицію ВС зроблену у постанові від 05.01.2024 року у справі № 295/4158/23, на яку посилався позивач у апеляційній скарзі. В той же час Харківський апеляційний суд правову позицію ВС в аналогічній справі врахував.

Ще більш викликають подив мотиви, викладені Дніпровським апеляційним судом у постанові по цій справі, які потребують окремої критичної оцінки з огляду на їхню суперечливість та відхід від усталеної судової практики. Так, в частині задоволених позовних вимог, зокрема, стягнення з Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області на користь особи суми недоотриманої пенсії, які належали померлому, але не були одержані ним за життя у певному розмірі, згідно із свідоцтва про право на спадщину за законом, суд апеляційної інстанції вказав, що «... При вирішенні спорів про право на спадщину на належні спадкодавцю за життя суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, визначальним є те, чи були такі виплати нараховані спадкодавцеві за життя, оскільки лише за умови, що такі суми були нараховані за життя, проте не отримані спадкодавцем, вони можуть увійти до складу спадщини. Такий правовий висновок викладений у постановках Верховного Суду від 26 лютого 2020 року у справі № 243/2404/19-ц та у справі № 431/6232/18-ц від 14.04.2020 року. ...» [31].

А відповідно в частині відмовлених позовних вимог вказав, що «Посилання на те, що відповідачем безпідставно не нараховувалася ОСОБА_2 пенсія за період з 01.03.2016 року по 07.02.2018 року і яка повинна була увійти до складу спадщини є безпідставними. Як зазначено у відзиві на позовну заяву Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області пенсійна справа ОСОБА_2 взята на облік в березня 2016 і з цього часу до 31.05.2020 року виплати не нараховувалися. Дії управління ні ОСОБА_2 за життя, ні спадкоємцями не оскаржувалися, а в послідовному свідоцтві про право на спадщину також не було оспорене. За таких обставин у суду першої інстанції не було підстав для перевірки правильності зазначеного в свідоцтві про право на спадщину розміру спадщини. ...» [31].

Отже, таке мотивування виглядає щонайменше спірним, з огляду на те, що спадкодавцеві за життя пенсійні виплати взагалі не нараховувалися, що прямо підтверджено відповіддю Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області. Водночас в частині, що стосується пенсії за період до трьох років орган Пенсійного фонду України надав нотаріусу інформацію про наявні кошти спадкодавця, тоді як у частині, що перевищує трирічний строк, відмовився надавати будь-які відомості. Надалі касаційна скарга на рішення судів першої та апеляційної інстанцій не подавалася у зв'язку зі значним фінансовим навантаженням, пов'язаним зі сплатою судового збору для позивача.

Як зазначив ВС у аналітичному огляді стану здійснення цивільного судочинства у 2024 році, що протягом вказаного року за результатами касаційного перегляду судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій, як і в попередні звітні періоди, кожне третє судове рішення було скасовано. При цьому аналіз статистичних показників Касаційного цивільного суду вказує на те, що упродовж 2024 року залишилося значне навантаження на суддів. Середня кількість справ і матеріалів, що перебували на розгляді у звітному періоді, із розрахунку на одного суддю Касаційного цивільного суду продовжила зростати та становила 865 одиниць (2023 рік – 764, 2022 рік – 574). Водночас показник кількості апеляційних скарг і матеріалів, що надійшли у звітному періоді, як і в минулому році продовжує збільшуватись. Зокрема, у 2024 році таке надходження було на 6,1% більше порівняно з 2023 роком, що становило 6,3% від розглянутих місцевими судами. При цьому у провадженні апеляційних судів упродовж 2024 року перебувало 92,4 тис. апеляційних скарг на судові рішення [4, с. 9–11, 18].

На нашу думку, з метою усунення таких порушень судами нижчих інстанцій ВС може видавати листи-роз'яснення щодо застосування норм чинного законодавства і посилатися

на актуальні правові висновки ВС або публікувати узагальнення судової практики, відповідно до п. 10-2 ч. 2 ст. 46 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [32]. Тобто мова йде про впровадження додаткових засобів, які існуватимуть поруч із різного роду оглядами практики Касаційного цивільного суду у складі ВС та Базою правових позицій Верховного Суду [33].

Насамкінець ще одним із видів типових судових спорів, які стосуються реалізації спадкових прав на суми недоотриманої пенсії внутрішньо переміщених осіб, є випадки, коли спадкова справа заведена, але нотаріус позбавлений можливості видати свідоцтво про право на спадщину через відсутність у нього інформації від територіальних органів Пенсійного фонду України про належні спадкодавцеві суми недоотриманої пенсії.

Суть спору полягає в наступному. Спадкоємець (внутрішньо переміщена особа), який не зміг отримати свідоцтво про право на спадщину через ненадання Головним управлінням Пенсійного фонду України в Луганській області відомостей нотаріусу про розмір недоотриманої пенсії спадкодавця, оскаржив такі дії управління до суду. При цьому на адвокатський запит Головне управління Пенсійного фонду України в Луганській області повідомило, що розмір суми недоотриманої пенсії спадкодавця за період з 01.05.2018 року по 30.06.2020 року складає певний розмір.

Так, рішенням Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.12.2023 року по справі № 428/11070/21 позовні вимоги особи задоволено. Визнано за особою у порядку спадкування за законом після смерті спадкодавця, право власності на суми недоотриманої пенсії у певному розмірі та стягнуто з Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області на користь особи грошові кошти, набуті в порядку спадкування за законом у вигляді суми недоотриманої пенсії у певному розмірі [34].

Задовольняючи позовну заяву, суд виходив з того, що «У постанові Верховного Суду у справі № 802/402/18 від 03 травня 2018 року зазначено, що пенсія особи є її приватною власністю й припинення її та не виплата не у спосіб, передбачений Законом, є втручанням в право людини на власність, а також встановлені судом обставини щодо відсутності вини пенсіонера у неотриманні пенсії та припинення такої виплати внаслідок бойових дій на території Луганської області за відсутності інших підстав припинення, тому вказано, що позивач як дружина померлого до спливу шестимісячного строку (ст. 52 Закону) має право на виплату недоотриманої пенсії за минулий час без обмежень будь-яким строком. ...» [34].

Відтак, суд не взяв до уваги позицію відповідача, що спадкодавцеві, як отримувачу пенсії за вислугу років, виплату пенсії призупинено з 01.05.2018 року через отримання інформації про перебування на непідконтрольній українській владі території понад 60 днів. Із заявою про поновлення виплати пенсії він не звертався [34].

Постановою Дніпровського апеляційного суду від 28.02.2024 року по справі № 428/11070/21 апеляційну скаргу Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області залишено без задоволення, а рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.12.2023 року залишено без змін [35].

Відмовляючи у задоволенні апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції погодився з висновком суду першої інстанції, на підтвердження якого навів правові позиції ВС. Так, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі ВС у постанові від 14.02.2022 року у справі № 243/13575/19 (провадження № 61-11268сво20) зазначила, що «... тлумачення статті 1227 ЦК України доводить, що право на одержання грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат виникає у членів сім'ї спадкодавця внаслідок вказівки закону (стаття 1227 ЦК України) та додаткового юридичного факту смерті спадкодавця. ... Причини, через які ці суми не були отримані, можуть бути різноманітними, але закон не надає їм юридичного значення. ... потрібно відмежовувати ситуації при застосуванні положень статті 1217 ЦК України, за яких члени сім'ї чи спадкоємці вимагають перерахунку чи призначення певних виплат, та випадки, за яких спадкодавцю неправомірно припиняють ті чи інші виплати. ...» [35].

У постанові Великої Палати ВС від 20.09.2018 року у справі № 243/3505/16-ц (провадження № 14-271цс18) вказано, що «... підтверджуючи майнові права фізичних осіб незалежно від перебування їх на обліку як внутрішньо переміщених осіб чи від набуття ними спеціального статусу, закон не передбачає жодних обмежень інших прав таких осіб, які вони можуть реалізувати на території України. ...» [35].

У постанові ВС від 31.10.2022 року у справі № 727/12371/21 зазначається, що «... припинення пенсійних виплат за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та не оскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначених пенсійних виплат і не позбавляє його спадкоємців можливості спадкувати право на отримання пенсії. Право на таку пенсію у спадкодавця зберігається і в розумінні положень статті 1227 ЦК України ці пенсійні виплати вважаються такими, що належали до виплати спадкодавцю, а тому спадкоємець відповідно до положень статті 1227 ЦК України має право на отримання пенсії у порядку спадкування за законом. ...» [35].

Разом з тим, слід зазначити, що строк розгляду цієї справи тривав більше двох років у зв'язку зі зміною територіальної підсудності справ Северодонецького міського суду Луганської області на Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області, на підставі розпорядження голови ВС від 06.03.2022 року № 1/2/9-22 «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану» відповідно до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», через неможливість здійснювати правосуддя під час воєнного стану судами Луганської області. Так, провадження у справі відкрито 29.11.2021 року на підставі ухвали Северодонецького міського суду Луганської області [36]. Однак лише 31.08.2022 року вищевказану цивільну справу передано до Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області на підставі відповідної ухвали [37].

Таким чином, проведений аналіз судової практики у справах про спадкування, які стосуються реалізації спадкових прав на суми недоотриманої пенсії внутрішньо переміщених осіб показав, що значне коло осіб не може ефективно захистити свої спадкові права та належним чином розпоряджатися майном набутим в порядку спадкування, оскільки на шляху до судового захисту спадкоємців можуть виникати різного роду складнощі.

Насамперед це необхідність сплачувати судовий збір та оплачувати послуги адвоката, до того ж не лише під час розгляду справи в суді першої інстанції, а й в апеляційному та касаційному порядку, у разі оскарження судових рішень. Крім того, строк судового розгляду справи у судах першої та апеляційної інстанцій може тривати кілька років, що суттєво ускладнює ефективний захист прав. При цьому, навіть після тривалого провадження, позивачу може бути відмовлено у поновленні його порушених або невизнаних прав та законних інтересів, що ставить під сумнів ефективність судового захисту в подібних категоріях справ.

Окрім того, рівень якості судових рішень, ухвалених судами першої інстанції, унеможливорює впевненість у позитивному вирішенні спору навіть за наявності обґрунтованих позовних вимог. До прикладу, кількість судових рішень місцевих судів, скасованих в апеляційному порядку впродовж 2024 року, становила понад 20,8 тис. (або 36,5%) від загальної кількості переглянутих. Переважну кількість рішень місцевих судів у цивільних справах скасовано із ухваленням нового рішення по суті позовних вимог (12,6 тис., або 95,1% від усіх скасованих) [4, с. 11, 18].

Водночас вбачається, що головною проблемою у таких справах є те, що територіальні органи Пенсійного фонду України не виплачують спадкоємцям суми недоотриманої пенсії, відповідно до свідоцтва про право на спадщину, що в котре підкреслює системну проблему у спорах, де однією із сторін виступають територіальні органи Пенсійного фонду України. Така проблема є негативним показником рівня захисту прав та законних інтересів осіб в Україні та потребує запровадження нових для цивільного процесуального законодавства інститутів та механізмів. Тобто індивідуальний судовий захист у справах про спадкування суми недоотриманої пенсії є неефективним.

2-ГА ЧАСТИНА

На нашу думку, для цивільного судочинства в контексті захисту груп спадкоємців у справах про спадкування щодо реалізації спадкових прав на суми недоотриманої пенсії можна перейняти досвід інституту розгляду зразкових справ, який наразі закріплений у положеннях п.п. 21 та 22 ч. ст. 4, ст.ст. 290, 291 КАС України [19] та вже певним чином апробований судовою практикою в адміністративних справах.

Адже, як слушно зазначають вчені, що у відносинах приватних осіб з органами державної влади, які є суб'єктами владних повноважень, вірогідність виникнення однотипних суперечок досить висока. Це обумовлюється тим, що такі суб'єкти застосовують норми права щодо значної кількості осіб, проте через помилки у правозастосуванні норм права, свободи та законні інтереси приватних осіб на практиці можуть порушуватися або обмежуватися [38, с. 83].

Водночас серед переваг інституту розгляду зразкових справ науковці відмічають його оперативність, тобто судові рішення у зразковій справі надає орієнтири для суддів нижчих інстанцій при розгляді аналогічних справ та певну уніфікацію судової практики вирішення найбільш поширених публічно-правових спорів, а також обмежуються можливості для штучного затягування справи в контексті оскарження рішень по типовим справам до судів вищих інстанцій [38, с. 83, 89, 90; 39, с. 229].

Ідея можливості запровадження інституту розгляду зразкових справ в порядку цивільного судочинства не нова. Так, приміром, О. І. Попов вказує, що спори, які виникають у певних видах приватних відносин, що характеризуються масовістю, стаючи предметом судового розгляду за правилами цивільного судочинства, дозволяють виділяти конкретні типологічні ознаки відповідних справ. Особливо це стосується спорів у справах про захист прав споживачів та деліктних спорів [40, с. 89-90].

Відповідно до положень п.п. 21, 22 ч. 1 ст. 4 КАС України [19], типові адміністративні справи – адміністративні справи, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги. У свою чергу зразкова адміністративна справа – типова адміністративна справа, прийнята до провадження Верховним Судом як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення. Тобто спочатку слід визначити характерні ознаки типової справи, після чого здійснити співвіднесення кожної з виокремлених нами категорій спорів із зазначеними ознаками.

У науковій літературі поки немає єдності поглядів щодо ознак типової справи. Так, наприклад, існує точка зору, що до таких ознак належать: 1) тотожність відповідача, яким виступає один і той самий суб'єкт владних повноважень, у тому числі його відокремлений структурний підрозділ; 2) аналогічність предмета й підстав позову, тобто вимог, заявлених позивачами, обставин, якими ці вимоги обґрунтовуються, а також обраного способу захисту порушених прав; 3) спірні правовідносини регулюються одними й тими самими нормами матеріального права; 4) множинність справ, яка передбачає знаходження у провадженні одного або декількох адміністративних судів такої кількості справ, що ухвалення по них зразкового рішення вбачатиметься як доцільне [40, с. 80].

Водночас існує інший погляд, за яким виділяють шість ознак типових справ, зокрема: 1) подібність характеристик позивачів (дозволяє виокремити групу позивачів, чиї справи будуть типовими, та виражається у окремому правовому статусі особи, яка звернулася до суду за захистом своїх порушених прав); 2) ідентичність відповідача (на стороні відповідача повинен бути один суб'єкт владних повноважень, або його відокремлений чи структурний підрозділ); 3) аналогічність підстав позову (орган владних повноважень повинен аналогічно неправильно тлумачити норму права або дотриматись аналогічно неправомірної поведінки); 4) єдність правового регулювання (суспільні відносини повинні регулюватись одними і тими самими нормами права, тобто в межах одних правовідносин); 5) аналогічність позовних вимог (позивачі повинні обрати аналогічний спосіб захисту своїх справ, тобто заявити

вимоги щодо поновлення своїх порушених прав у аналогічний спосіб); 6) множинність (для визнання справи типовою, її характерні ознаки повинні відповідати як мінімум одній іншій справі) [41, с. 111–112].

Як видається, наведені підходи до визначення ознак типової справи загалом є тотожними, за винятком того, що у другому підході додатково виокремлюється ознака «подібність характеристик позивачів». І хоча зазначена ознака, виходячи з аналізу положень п. 21 ч. 1 ст. 4 КАС України, прямо не вирізняється, але вона вироблена судовою практикою ВС. Відтак, вважаємо, що виокремлення додатково вказаної ознаки типових справ є слушним, адже на практиці вона дозволяє упорядковувати позивачів за певними групами.

Отже, враховуючи положення п. 21 ч. 1 ст. 4 КАС України та вищенаведені наукові погляди, проаналізуємо виділені нами типові спори у справах про спадкування, які стосуються реалізації спадкових прав на суми недоотриманої пенсії внутрішньо переміщених осіб, на відповідність їх ознакам типової справи.

Розпочнемо з розгляду такої ознаки, як тотожність або ідентичність відповідача. У літературі зазначається, що за цією ознакою спостерігається максимальна конкретизація особи відповідача із виокремленням окремого суб'єкта владних повноважень [42, с. 118]. Відповідачами по наведеним вище категоріям спорів виступають Головні управління Пенсійного фонду України в Харківській та Луганській областях, які, відповідно до положень ст. 63 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [43], є територіальними органами виконавчої дирекції Пенсійного фонду та водночас є юридичними особами, що діють на підставі Положення про територіальні органи Пенсійного фонду, затвердженого правлінням Пенсійного фонду України. Тобто Головні управління Пенсійного фонду України є структурними підрозділами Пенсійного фонду України, відтак в кожній з трьох категорій спорів наявний тотожний відповідач.

Другою ознакою є аналогічність підстав позову. Тобто сукупність певних юридичних фактів (обставин), на які посиляється позивач обґрунтовуючи свої вимоги до відповідача та звертаючись до суду за захистом своїх прав та інтересів. Науковці звертають увагу, що така ознака проявляється саме у тотожності юридичних фактів, які розкриваються через певне порушення суб'єктами владних повноважень законодавчо встановленої поведінки, що мала окремі юридичні наслідки та порушила права позивача [42, с. 118–119].

Накладаючи цю ознаку на виділені нами категорії спорів зазначимо наступне. У справах, де спадкоємець належним чином оформив свідоцтво про право на спадщину, у склад якої увійшла вся сума недоотриманої пенсії спадкодавця внутрішньо переміщеної особи, однак територіальні органи Пенсійного фонду України не здійснюють виплату належних, відповідно до свідоцтва про право на спадщину, спадкоємцеві сум недоотриманої пенсії, підставою позову є юридичний факт не виплати спадкоємцеві належних йому сум недоотриманої пенсії.

В іншій категорії спорів підставою позову є, по-перше, юридичний факт не включення до складу спадщини усієї суми недоотриманої пенсії; по-друге, юридичний факт не виплати спадкоємцеві належних йому сум недоотриманої пенсії за свідоцтвом про право на спадщину; по-третє, юридичний факт не виплати спадкоємцеві суми недоотриманої пенсії, яка не увійшла до складу спадщини. При цьому юридичний факт не виплати суми недоотриманої пенсії, яка не увійшла до складу спадщини, фактично передбачається наперед, оскільки подія не виплати ще не відбулася через відсутність права власності у спадкоємця на зазначені кошти.

Наостанок у третій категорії спорів підставою позову є юридичний факт не надання інформації про наявні суми недоотриманої пенсії, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, та юридичний факт не виплати спадкоємцеві суми такої пенсії. При цьому щодо останнього факту також спостерігається попереднє ствердження події не виплати, тобто за відсутності випадку безпосереднього порушення.

Отже, у межах кожної з категорій спорів простежується ознака аналогічності підстав позову, причому залежно від складності справи таких підстав може бути декілька. Разом

з тим ознака аналогічності підстав позову, як спільна характеристика для всіх трьох наведених категорій спорів, відсутня.

Третьою ознакою є аналогічність позовних вимог. Тобто заявлені позивачами до суду вимоги (предмет позову) та способи захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та законних інтересів повинні бути аналогічними. Як слушно відзначає В. А. Миколасць, що така ознака характеризується обранням позивачами однакових способів захисту своїх порушених прав [42, с. 119–120].

Проведений аналіз виокремлених нами категорій спорів щодо їх відповідності зазначеній ознаці показав, що у першій категорії спорів заявлена вимога про стягнення з Головного управління Пенсійного фонду України у відповідній області на користь позивача суми недоотриманої пенсії, які належали спадкодавцеві, але не були одержані ним за життя у певному розмірі, згідно зі свідоцтвом про право на спадщину. При цьому у межах таких спорів формулювання вимоги може зазнавати незначних змін, однак її зміст має залишатися аналогічним, а обраним способом захисту має виступати стягнення визначеної грошової суми.

У межах другої категорії спорів зазвичай заявляється декілька взаємопов'язаних вимог. По-перше, аналогічна вимога як і у першій категорії спорів, тобто про стягнення певної суми недоотриманої пенсії відповідно до свідоцтва про право на спадщину. По-друге, вимога про визнання права власності на суми недоотриманої пенсії за певний період часу у відповідному розмірі, які належали спадкодавцеві, але не були одержані ним за життя та не включені до свідоцтва про право на спадщину в порядку спадкування. По-третє, вимога про стягнення з Головного управління Пенсійного фонду України у відповідній області на користь позивача суми недоотриманої пенсії, які належали спадкодавцеві, не були ним одержані за життя та не включені до свідоцтва про право на спадщину у певному розмірі в порядку спадкування.

Третя категорія спорів характеризується наявністю двох вимог, зокрема, про визнання за особою у порядку спадкування після смерті спадкодавця права власності на недоотриману пенсію у певному розмірі та про стягнення з Головного управління Пенсійного фонду України у відповідній області на користь особи грошових коштів, набутих в порядку спадкування після смерті спадкодавця у вигляді суми недоотриманої пенсії у певному розмірі.

Таким чином, у кожній із трьох категорій спорів наявна ознака аналогічності позовних вимог, що передбачає й однотипність обраних способів захисту. При цьому друга категорія спорів охоплює собою вимоги та способи захисту прав, які використовуються як в першій, так і в третій категоріях спорів.

Водночас третя категорія спорів в частині вимоги про стягнення з Головного управління Пенсійного фонду України у відповідній області на користь позивача суми недоотриманої пенсії, які належали спадкодавцеві, але не були одержані ним за життя у певному розмірі має подібність до вимоги, що застосовується у першій категорії спорів. При цьому такий спосіб захисту, як стягнення коштів, є спільним для обох цих категорій спорів.

Слід також зазначити, що в межах наведених трьох категорій спорів фактично застосовуються два способи захисту, однак у різних варіаціях.

Наступною, четвертою, ознакою виступає єдність правового регулювання, під якою розуміється те, що спірні правовідносини підпадають під дію однакових норм матеріального права. Інакше кажучи у випадку встановлення, що правовідносини, в межах яких виник спір регулюються одними і тими самими нормами права, є підстави вважати, що ознака єдності правового регулювання дотримана [42, с. 119].

У першій категорії спірні правовідносини регулюються як нормами ЦК України (ст.ст. 316, 328, 1216, 1218, 1219, 1227 тощо), так і положеннями Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ч. 1 ст. 46, ч.ч. 2, 3 ст. 52). З аналізу цих статей випливає, що суми пенсії, які перейшли у спадщину, передаються спадкоємцям у повному обсязі та без будь-яких часових обмежень. При цьому на правовідносини з приводу отримання спадкоємцем сум пенсії померлого, що перейшли у склад спадщини, не

поширюється три річні обмеження. Так само і друга категорія спорів теж регулюється аналогічними нормами матеріального права.

В той же час у третій категорії спорів спірні правовідносини регулюються, окрім норм ЦК України (ст.ст. 316, 328, 1216, 1218, 1219, 1227 тощо) та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ч. 1 ст. 46, ч.ч. 2, 3 ст. 52), також положеннями ст. 61 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [44], яка, з-поміж іншого, закріплює, що пенсії, які належали пенсіонерам з числа військовослужбовців та залишилися недоотриманими у зв'язку з його смертю, не включаються до складу спадщини. Разом з тим такі суми виплачуються, якщо звернення за ними надійшло не пізніше 6 місяців після смерті пенсіонера.

П'ятою ознакою типової справи є множинність справ, яка передбачає, що у провадженні одного чи декількох судів адміністративної юрисдикції перебуває певна кількість таких справ, які за своїми типовими ознаками відповідають одна одній. При цьому ВС має дискреційне повноваження визнавати кількість типових справ достатньою для ініціювання процедури розгляду зразкової справи [42, с. 120–121].

Проведений аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про наявність множинності справ про спадкування, що стосуються реалізації спадкових прав на суми недоотриманої пенсії, провадження по яким наразі відкрито судами цивільної юрисдикції.

Остання шоста ознака – це подібність характеристик позивачів. Вказана ознака надає можливість визначити групу позивачів та виражається у окремому правовому статусі особи, яка звернулася до суду за захистом своїх порушених прав. У літературі зазначається, що насамперед слід виходити з того, хто може бути позивачем у суді цивільної юрисдикції (фізичні особи, юридичні особи або держава). Наступним кроком є уточнення особливих ознак відповідних позивачів задля виділення їх в окрему групу [42, с. 117–118].

Аналіз кола позивачів у виокремлених нами категоріях спорів дає підстави стверджувати, що до цієї групи належать фізичні особи, які є спадкоємцями. В той же час такі позивачі мають статус внутрішньо переміщеної особи, проте наявність або відсутність у них такого статусу жодним чином не впливає ані на матеріальні правовідносини щодо спадкування суми недоотриманої пенсії (оскільки нотаріуси при відкритті спадщини та заведенні спадкової справи не вимагають наявності довідки внутрішньо переміщеної особи), ані на цивільні процесуальні правовідносини з судом або з іншими учасниками (адже юридичний факт отримання статусу внутрішньо переміщеної особи не входить до предмета доказування по вказаним справам та не є умовою, дотримання якої є необхідною для відкриття провадження по цивільній справі).

Висновки. Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать, що наразі у справах про спадкування, які стосуються реалізації спадкових прав на суми недоотриманої пенсії внутрішньо переміщених осіб, можна виділити три види типових спорів. У рамках цих спорів, на підставі наведених прикладів судової практики, виявлено складнощі, що зменшують ефективність судового захисту спадкових прав спадкоємців внутрішньо переміщених осіб, а саме: суди застосовують способи захисту, що не відповідають меті ефективного захисту прав, свобод чи інтересів фізичних осіб; суди неправильно визначають предметну юрисдикцію; суди мають проблеми в оцінці доказів; наявність перешкод фінансового характеру для позивачів та інше. Поряд з цим наявна системна проблема, адже Пенсійний фонд України не виплачує спадкоємцям суми недоотриманої пенсії, відповідно до свідоцтва про право на спадщину, що у свою чергу призводить до неефективності індивідуального судового захисту прав спадкоємців.

Запропоновано закріпити в положеннях ЦПК України інститут розгляду зразкових справ, як один із механізмів належного захисту прав груп спадкоємців, оскільки кожна окрема категорія спорів у справах про спадкування, які стосуються реалізації спадкових прав на суми недоотриманої пенсії, за своїми характеристиками відповідає ознакам типової справи. До таких ознак слід відносити: тотожність або ідентичність відповідача; аналогічність підстав позову; аналогічність позовних вимог; єдність правового регулювання;

множинність справ; подібність характеристик позивачів. З огляду на те, що відповідачами у цих спорах є органи державної влади в особі територіальних органів Пенсійного фонду України, а об'єктом судового захисту є право власності на спадкове майно, такі справи зачіпають права та законні інтереси значного кола фізичних осіб.

Насамкінець слід зазначити, що аналіз проблем судового захисту у спадкових справах, пов'язаних з реалізацією спадкових прав на суми недоотриманої пенсії, бажано завершити публікацією окремої статті, в якій дослідити механізм виконання судових рішень, що дозволить комплексно та повно виявити проблеми судового захисту не тільки з точки зору процесуального механізму розгляду та вирішення таких справ, але й з позиції виконання рішень, що, як зазначає Конституційний Суду України, є невід'ємною частиною права кожного на судовий захист [45].

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5689> (дата звернення: 30.06.2025).
2. Про здійснення соціальних виплат особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 листопада 2014 р. №637 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF/ed20250320#Text> (дата звернення: 28.06.2025).
3. Про затвердження Порядку виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання), не виплачених за період до місяця відновлення їх виплати, внутрішньо переміщеним особам та особам, які відмовилися відповідно до пункту 1 частини першої статті 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи і зареєстрували місце проживання та постійно проживають на контрольованій Україною території : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2021 р. № 1165 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.06.2025).
4. Аналітичний огляд стану здійснення цивільного судочинства у 2024 році. Верховний Суд. URL: <https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/ztv4D67.pdf> (дата звернення: 28.06.2025).
5. Голубева Н.Ю. Встановлення факту вимушеного переселення з окупованої території. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю.С. Червоного, м. Одеса, 16 грудня 2022 р. Одеса, 2022. С. 5–8.
6. Полуніна О.О. Проведення у справах про встановлення факту народження на території, на якій введено воєнний стан або на тимчасово окупованій території України. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю.С. Червоного, м. Одеса, 16 грудня 2022 р. Одеса, 2022. С. 53–57.
7. Лейба Є.В. Окремі аспекти судового розгляду відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі на тимчасово окупованих територіях України. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 20 квітня 2018 р. Ужгород, 2018. С. 160–166.
8. Козакевич О.М., Ткачук Б.П. Доступ до правосуддя внутрішньо переміщених осіб : проблеми захисту та реалізації. *Правова держава*. 2025. № (57). С. 39–49.
9. Рогач О.Я., Паніна Ю.С. Судова практика у сфері забезпечення та захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5 (20). С. 43–46.
10. Рогач О.Я., Паніна Ю.С. Актуальні проблеми захисту майнових прав внутрішньо переміщеними особами. *Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 20 квітня 2018 р. Ужгород, 2018. С. 124–130.

11. Ніколенко Л.М. Забезпечення реалізації та захисту прав внутрішньо переміщених осіб. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №3 (72). С. 47–54.
12. Кухарев О.Є. Аналіз судової практики розгляду цивільних прав про спадкування : практ. посіб., 2-е вид., переробл. і допов. Київ : Алерта, 2020. 362 с.
13. Кухарев О.Є. Правовий режим соціальних виплат, належних спадкодавцеві та не одержаних ним за життя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 185–188.
14. Кухарев О.Є. Особливості одержання соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були отримані ним за життя. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. серпень. №4 (88). С. 32–37.
15. Рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13.02.2025 року по справі №183/3523/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125126500> (дата звернення: 28.06.2025).
16. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 09.02.2023 року по справі №520/11115/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108993013> (дата звернення: 26.06.2025).
17. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 28.06.2023 року по справі №520/11115/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111882022> (дата звернення: 28.06.2025).
18. Ухвала Верховного Суду від 15.08.2023 року по справі №520/11115/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112836912> (дата звернення: 28.06.2025).
19. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 25.06.2025).
20. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 25.06.2025).
21. Про судовий збір : Закон України від 08 липня 2011 р. №3674-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 25.06.2025).
22. Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 12.04.2024 року по справі №183/3521/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118313113> (дата звернення: 27.06.2025).
23. Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 07.03.2024 року по справі №183/1940/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118157813> (дата звернення: 27.06.2025).
24. Рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 27.12.2023 року по справі №638/3798/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115964256> (дата звернення: 29.06.2025).
25. Постанова Харківського апеляційного суду від 21.05.2024 року по справі №638/3798/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119223259> (дата звернення: 29.06.2025).
26. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 травня 2013 р. № 24-753/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
27. Лист Верховного Суду від 22 квітня 2021 року № 985/0/208-21. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Vstanovl_faktuv_narodj.pdf (дата звернення: 29.06.2025).
28. Рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 07.02.2024 року по справі №638/5068/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116849648> (дата звернення: 28.06.2025).
29. Постанова Харківського апеляційного суду від 12.06.2024 року по справі №638/5068/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119763110> (дата звернення: 28.06.2025).

30. Рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 05.08.2023 року по справі №183/8092/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120799994> (дата звернення: 28.06.2025).
31. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 10.12.2024 року по справі №183/8092/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123671792> (дата звернення: 28.06.2025).
32. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n249> (дата звернення: 28.06.2025).
33. База правових позицій Верховного Суду. URL: <https://lpd.court.gov.ua/> (дата звернення: 30.06.2025).
34. Рішенням Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11 грудня 2023 року по справі №428/11070/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115532892> (дата звернення: 28.06.2025).
35. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 28 лютого 2024 року по справі №428/11070/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117297419> (дата звернення: 28.06.2025).
36. Ухвала Северодонецького міського суду Луганської області по справі від 29.11.2021 року по справі №428/11070/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103405589> (дата звернення: 28.06.2025).
37. Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 01.09.2022 року по справі №428/11070/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106060574> (дата звернення: 28.06.2025).
38. Балакарева І.М., Марченко О.О., Писаренко Н.Б. Типові і зразкові справи в адміністративному судочинстві: ознаки та особливості розгляду. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 153. С. 81–91.
39. Резворович К.Р. Зразкові справи в сфері захисту соціальних прав. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 223–231.
40. Попов О.І. Інститут розгляду зразкових справ як процесуальний інструмент забезпечення єдності судової практики. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 75–95.
41. Миколаєць В.А. Види ознак типових справ в адміністративному судочинстві: загальнотеоретична характеристика. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасн. наук.-практ. конф., м. Харків, 10 грудня 2019 р. Харків, 2019. С. 110–112.
42. Миколаєць В.А. Особливості типових справ в адміністративному судочинстві. *Соціальне право*. 2019. №2/2019. С. 116–122.
43. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#n884> (дата звернення: 29.06.2025).
44. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09 квітня 1992 р. № 2262-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#n432> (дата звернення: 29.06.2025).
45. Рішення Конституційного Суду України від 15 травня 2019 року № 2-п(П)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text> (дата звернення: 30.06.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

